

slije toliko hvaljene LP *Puče moj* na kojoj su snimljeni crkveni pučki napjevi iz Splita i bliže okolice, pred nama je album od osam kaseti sa zajedničkim naslovom *Za križen*. Nije teško pogoditi da se radi o starim i prastarim crkvenim pučkim napjevima koji se pjevaju u procesiji »za križen« na otoku Hvaru u noći Velikog petka. Ta procesija je tek dio bogatih obreda Svetog tjedna i čitave korizme na otoku Hvaru, zato su na kasetama doneseni i drugi korizmeni napjevi i to ne samo onih mjesta koja povezuje procesija »za križen«.

Ono što rade čitave ekipe profesionalaca nekoliko mjeseci, a kadikad kroz nekoliko godina, uz dobru financijsku pozadinu, uradio je profesionalno u nevjerovatno kratkom roku sam, ili gotovo sam, Ljubo Stipišić. Zov baštine koja nestaje, i koju bi netko mogao izmanipulirati i instrumentalizirati, povukao ga je u avanturu koja je uz podršku hvarskih župnika urodila plodom. Koliki li su samo čestitali autoru »u četiri oka« na sretno dovršenom velikom pothvatu — ali za javnu informaciju, kritički osvrt, potporu i pomoć: »Znate, gospodine ili družte Stipišiću, nije prikladan momenat.« A radi se o takvom kulturnom pothvatu i uspjehu. Procesija »za križen« — izražaj vjere, pokore i kajanja već sada poprima, malo pomalo ali ustrajno, vid povijesnog relikta sve više turistički iskorištavanoga, i ne samo turistički. A kada nadodu još različita »tumačenja« i »analize«, onda će to biti zaista ne ostatak drage bogate starine i daljine nego trag i ostatak »divljine«.

Toliko je toga Stipišić na Hvaru prikupio i stručno snimio da bi mogao izdati još jedan album od osam kaseti, ali tko da to ispravno vrednuje, podupre i izda, a on je već s ovim *Za križen* natovarao na sebe »križ« koji će, čini se, morati dugo nositi. (U društvu se za tzv. narodnjake i zabavnjake a u Crkvi za tzv. sastave i »viseve« nađu sredstva.)

Stipišić, sam porijeklom Hvaranin, koji voli svoj otok kao i svu Lijepu našu, najprije je proučio što su drugi o tome rekli, napisali, zapisali i snimili (B. Sokol, A. Dobronić, J. Martinić, B. Škunca, J. Bezić...); sve mu je to pomoglo da uđe u duh obreda i navlastito napjevâ, da ih još više — u svojoj arhaičnosti teksta, melodije i interpretacije — zavoli i uoči im vrijednost. Jer, ti napjevi nisu samo hvarski, oni su hrvatski; nisu samo nešto vjerski-obredno. Nastali su na našem tlu, razvijali se i žive kao izražaj kulturnog i umjetničkog genija našeg čovjeka. Toliko su zanimljivi u svojoj arhaičnosti i originalnosti da mogu (i trebaju) zanimati stručnjake raznih smjerova: teologe, liturgičare, književnike, lingviste, glazbenike, muzikologe, etnomuzikologe, folkloriste, sociologe, kao i sve ljubitelje naše vjersko-kulturne baštine.

Omotnicu svake kasete krasi originalni crtež, rad akad. slikara Josipa Botteri-Dinija. Botteri je grafički uredio i priloženu knjižicu u kojoj je uz više originalnih fotografija i pučkog kazivanja donesen na hrvatskom i engleskom jeziku popis svih prezentiranih napjeva.

Pojava ovog albuma od osam kaseti sa stručno snimljenih, u autentičnim sakralnim prostorima, 160 starocrkvenih (glagoljaških) napjeva korizmenog doba i »Vele šeteman« otoka Hvara, pjevanih od tradicionalnih crkvenih pučkih pjevača (uglavnom srednje i starije životne dobi) kulturni je događaj na nacionalnoj razini, a usudio bih se reći i šire. Album se može nabaviti, kao i kasete za pojedina mjesta, u katoličkim knjižarama, kod hvarskih župnika i kod autora.

FENOMENOLOŠKI KOZMOS TOMIČIĆEVE POEZIJE

K. K.

U početnoj, prvoj pjesmi u prozi Tomičićeve zbirke *Četvrtoga ne razumijem* skrivena je, čini se, sva udarna snaga pjesničkoga genija ovog našeg eminentnog pjesnika. Ta snaga igra i udara iz svake slike i primisli, iz svakog

usklika, kao tajanstveni zov. Teško se ikada u našoj poeziji pojavio duh koji je takvom silinom stajao pred fenomenologijom kozmosa i njegovih tajna kao što je slučaj u poeziji Zlatka Tomičića. Susret duha i neba susreo se u Tomičićevim stihovima tajanstveno i vidljivo, po svim pravilima duhovnih spoznaja, nabreklosti, snage, plodnosti, svih čudesnih tajna kojima smo obasuti i koji nas grille u svetoj otajstvenosti.

Sami motto ove zbirke odmah nas uvodno uvlači u centar fenomenoloških zbivanja, u fenomenologiju duhovne spoznaje koja se u našoj književnosti po prvi put objavila takvom čistoćom i bjelinom, kristovskim prisustvom tajni. Razumljivo je da u takvoj kozmološkoj konfrontaciji snaga između našega malenog ja i nabreklosti svemira i njegove beskrajnosti čitalac postaje obuzet onom svetom, euharistijskom tajnom koja na dušu s neba sipa oganj i svijetli nadnaravnom voltažom svjetla. Oganj je sišao u poeziji Zlatka Tomičića kao onaj epohalni silazak duha u Bibliji, tajna koju svako biće mora obnavljati u tabernakulu svoje tajanstvenosti želi li biti odabrano. Zaista, u poniznosti kročimo pred ovim trenutkom, pred tim vapijućim zovom pjesnika koji je zazvao božanstvo u svojim pojavnostima, zaboravljajući da ga zaziva osobno. I to božanstvo je sišlo istom takvom munjevitom snagom, donoseći čovjeku-pjesniku njegovu ljudsku mjeru, utanjenost i poziv za poniznošću i malenakošću. Pred božanstvom postajemo maleni upravo stoga jer nas ono napunja titanskim silnicama.

Poetske slike Zlatka Tomičića nadiru strašnom biblijskom provalijom, izmjenjuju se kao preobražavanje duša iz svjetla u svjetlo. Njihov pravi smisao možemo naći samo u kozmosu koji nije naš, ali kojega želimo postati vlasnicima.

Nakon silaska ognja u ovoj poeziji, evo ispred nas opet jedne razorne slike poput biblijskog susreta anđela s Danijelom. Duh začuje Beethovenove zvučkovne kerubina te nam postaje jasno da smo odškrinuli onostrani svijet, da je pjesnik konačno probio svoju zvučnu barijeru i da se načas našao u kozmosu. Tu boravi među anđeoskim silnicama i sluša tutnjavu vjekova.

Razumljivo je da takav tempo poezije ima i svoju mučninu, jer nakon uragana vizija kojima je bio obdaren javlja se hod po mukama, kalvarija dnevne svjetlosti. Ali strah pred tom kalvarijom samo je trenutak užasa pred kojim pjesnik dršće, predajući mu se sa zanosom, jer mu nudi jednu novu strahotnu plodnost, muku i tamnu plodnost rabote. U časovima tamnosti kada se božanstvo prikriva skrivajući svoje sjajno lice, pjesnik prividno luta prisjećajući se staze koja mu je ukazana.

Zbirka *Cetvrtoga ne razumijem* javlja se bez presedana u čitavoj našoj poeziji, kao kamen temeljac Tomičićeve lirike. Ona nam otkriva velebn sistem ukazanja koja prate ovu pjesničku dušu, nadahnuća koja su snažna i teška i od kojih sam pjesnik jeca. Konačno, ova će nas zbirka definitivno uputiti u pjesnički opus Zlatka Tomičića, na onu trasu koju je fenomenalnom spoznajom primio sreću kao danost kojoj ne može pobjeći.

Interesantno je promotriti kojim je stazama krenula Tomičićeva liriska duša na bespućima raja i hada. Pjesnik se u svojim najcrnijim trenucima, kao trenutku ozarenja, prisjeća pjesničke objave, izvora koji ga nadahnjuje. Natkriljujući sve stvoreno nastaje veliki intimitet sa svime što egzistira; duh naplavljuje, kao u genezi, bitak, stapa se s raslinjem, u čudesnim nostalgичnim pejzažima sumaglice, u zlatonosnim ritmovima jesenjeg lišća, u metafizičkoj tamnosti šume i životinja koje ključaju istim dahom. To su pejzaži izrazitog likovnog ugođaja, panorama zemlje i orača koji sjevaju u velikim prostranstvima.

Tomičić ima nevidljivu moć da poput muzičkog štapića dirne sfere ljepote i pred nama zaiskri slika bajke ili legende u nikad sanjanom ruhu. Ali to su samo kadence muzičkih ugođaja, zanosi za ljepotom i beskonačnim oblicima lijepog koji nas opaja. Pjesnik se vraća svojoj dubini, duhu koji ga opaja višim pićem, koji sija intenzivnijim i blistavijim kaležom. Tada se začuje tamna molitvena prošnja, kao molitveni crescendo monaha iz utroba katedrala: to je molitva zbog svijesti da se treba spuštati strminama i padinama,

omamljujući vapaj pred zanošenjem duhovnih voda, misterij duhovnog plivanja. Tada se prividno panorama duha zamagli, čuju se reski, opori glasovi, nastane kakofonija urlika, kriješćeh cijuka i pijuka: tu izviru slike svijeta u svojim grotesknim nakazama, tu se poput Goyinih portreta nazire jedan drugi svijet koji je isto tako nama intiman i koji nas dodiruje, ali koji kroz ovu pjesničku turbinu spoznaje postaje nestvaran, jeziv i strahotan.

Fenomen erosa javlja se u Tomičića u obliku satirskog bakanala, u dionizijskom koncertu satira, silena, fauna i kentaura. Ko drevna pomast blistaju stihovi srebrom, patinom i niklom, opojnim drogama mirisa i cvijeća, pijanih leptira, čudesnom orkestracijom lirskih drhtaja u kojima trepeću izvori voda i bujnost raslinja. Duboko se doima ova sinteza koju pjesnik tajanstveno otkriva između blagoslovljene plodnosti i njenih znakova, simbola i svetih iskrišta. Stoga eros kod njega dobija dijamantne presvlake, patinu nikad slušanih zvukova, sfere otajnih glazbala i glas čudesnih ptica. To su amalgami duhovnih ticala u kojima se stopila pradavna jeka s vidovitim očima pjesnika koji se ne zadovoljava samo viđenjem pejzaža, akta i golog tijela u prostoru, već putuje dalje, u prošlost, u vječnost, gledajući blistanje tijela kao raskošni sag boja, kao znak prostorimda i vjekovima.

Tijelo postaje oda i skladba, simfonija koja se pretapa eterom i titra u bljesku sunca. Koliko drevne mudrosti slikaju ovi pejzaži tijela i koliko hranjivih sokova ima u ovim stihovima koji nas obdaruju uvijek novim otkrićima da nas konačno uzbude i privedu ekstazama. Sveti poetski trans ovdje se manifestira kroz snažnu dinamiku oživotvorene stvarnosti u jedinstvenoj mudrosti slika i ritmova. Treba osobito pridati pažnju pjesnikovim lirskim simfonijetama u kojima je uzbudljivim transom opjevana himnika solsticiju i mješečevim godovima; to je panska himnika razbujaloj plodnosti zemlje koja se valja svojim šarenim arkadama i bljeskovima tijela. Ovdje je punina sokova koji brazdaju i šikaju iz zemlje našla potpuno poetsko opravdanje u bizarnosti lingvističke tehnike i složenosti poetske klavijature da se predoči bremenitost zemljinih pupova. Iz ovih pjesnikovih preokupacija koje zauzimaju vidno mjesto u Tomičićevu opusu postaje očito koliko je ovo nadahnuće vezano uz vitalna i embrionalna stanja kozmosa.

To je totalno i sveobuhvatno primanje vidljivosti u svim njenim maestetičnim tonalnostima koje dobijaju uvijek plastični i živi jezik. Jedno je sigurno: centralno mjesto ove poezije jest čovjekov bitak, njegova fenomenološka kretanja u kozmosu, problem povratka Edenu, vječno i konačno pomirenje sa stvarima, sa životinjama, olujama, nebom i zemljom. Tek u tom pomirenju vratiti će se pjesnikova duša prvobitnoj objavi, svojem prvom ravnovjesju. To će biti sjaj pravednih edenskih dana kada je čovjek živio višom inteligencijom obuzet u svetom smiraju s prirodom, govorio s pticama, predavao se anđelima vjetra i ćijukao sa zvijezdama.

Ali pjesnik se ponovo pita kako da krenemo u raj, mi, anđeli s neizraslim krilima, kako? Stoga se lutanje u kupolama tame ponovno javlja svojom fenomenologijom, svjedočeći bogatstvom nutarnjih treperenja duha. I tako se pred nama, kao npr. u zbirci *Balada uspravnog čovjeka*, ponovno odvija odisejada uzaludnih pokušaja da se prodre u Eden i povratu prvobitni poredak između anđela, ljudi i Boga. Stoga u razumljive one divne, začudujuće lamentacije nad rođenjem, molitve silama stihije od kojih ište smilovanje, svijest o majci budnosti.

Konačno, kad se javlja totalno razočaranje, kad pjesnik u vidljivosti ne može biti ishranjen slatkim sokovima duhovne hrane, onda se obraća mravima, i u njima nalazi prapočetak, egzistencijalno dovinoće. Stoga nostalgično zaključuje: »Ovo nije moj svijet« — treba se vratiti u preriju, u divljinu, gdje ne vlada ni smrt, ni strah, treba se pretvoriti u cvijet ništavila gdje će naići kontakt sa silnicama pratvari, s prabitkom, s Bogom. Duh je stoga u nekom vječnom uzbudljivom i napetom stanju očekivanja blaženstva i utjelovljenja, preobraženja i Tabora.

Tomičićevi su poklici duboki, egzistencijalni i andeoski, kroz njega pjevaju diluvijalne slike krvavog dažda i sumpora, on je u venama geneze koja tutnji i raspršava se mirijadama vulkanskih kratera. Neka Bog konačno sude,

kliče Zlatko Tomičić, on više ne može da izdrži ovu božansku neravnotežu između ljudi i neba, ili će se odlučiti na najsudbonosniji korak, otići će kao Orfej u ništavilo i napiti se svete hadske vode s božanskih rijeka, koje vraćaju duši edensku čistoću i duhu novu moć.

HANS-URS VON BALTHASAR

(Uz 80. obljetnicu života)

Felix Višnjic

Kardinal de Lubac, Balthasarov poznanik i prijatelj iz studenskih dana, reče za njega da je vjerojatno najobrazovaniji čovjek našega vremena. Posjeduje izvanredno znanje iz filozofije, literature i teologije. Ovaj teolog njemačkog jezika rođen je u Švicarskoj u gradu Luzernu. Od godine 1940. živi u Baleu. Stasom je golem, energična lica. Govori perfektno francuski. Prevodio je Peguyja i Claudela. Studirao je teologiju u Lyonu boraveći kao isusovac u isusovačkoj kući na brežuljku Fourvières. Kad se u mjestu svog boravka u Baleu upoznao s izuzetno zanimljivom ličnosti, liječnicom i mističarkom Adrienneom von Speyer, koja je porijeklom iz Francuske, osjetio je nutarnji glas, da napusti družbu, kako bi se mogao što više posvetiti proučavanju te neobične duše. Iako to nije učila, znala je kao mističarka tako uspješno tumačiti pojedina mjesta Sv. pisma bolje nego stručni bibličari. Po daru videnja govorila je o svecima, koji su živjeli prije više stoljeća. Dok bi ona govorila, Balthasar bi stenografirao i nastalo je golemo djelo, koje već godinama objavljuje. Uz njegovo vodstvo Adrienne je s protestantizma prešla na katoličku vjeru.

Balthasar je teolog svjetskog glasa i što je god pisao, bilo je u skladu s naukom Katoličke Crkve. Nedavno je u Vatikanu dobio posebno odlikovanje, posebnu novčanu nagradu iz fundacije Pavla VI. Izdao je tri knjige iz filozofije pod naslovom *Apokalipsa njemačke duše* (godine 1937), zatim teološka djela o Maksimu Ispovjedaocu (1941) i o Grguru Nisenskom (1942). Godine 1961. pojavljuje se njegovo djelo *Slava i Križ*. Godine 1973. izlazi prvi od pet svezaka *Božje dramatičke*. Ovaj neumorni čovjek inspirator je i utemeljitelj međunarodne teološke revije *Communio* koja izlazi na dvanaest jezika. Obično se drži, da je postigao doktorat iz teologije, ali istina je, da je postigao doktorat iz filozofije. Studirao je u Zürichu, Beču i Berlinu. Pošto je postao isusovac, ponovo se daje na studij filozofije u Münchenu, a u Lyonu studira ponovno teologiju četiri godine. Tu se upoznaje s de Lubacom i Danielouom. Od godine 1940. duhovnik je studenata u Baleu. Stalno piše i izdaje knjige. Počeo je pisati o njemačkoj poeziji i filozofiji, počevši od Kanta pa do naših dana. Nakon toga zaokupila ga je teologija. Ne samo da se bavi naukom i pisanjem nego drži i duhovne vježbe te predaje teologiju seminaristima i mladim svećenicima, koji se više zanimaju za solidniju teologiju od ove našega doba.

Balthasar je mnogo prevodio sa stranih jezika. Potpuno je preveo Pascala na njemački jezik, jer su mu se prijašnji prijevodi činili netočni i manjkavi. Prevodio je Claudela. Fascinirao ga je Bernanos svojim dubokim kršćanstvom. Prevodio je i Peguyja. Veli da je s užitkom prevodio s grčkoga, latinskoga, francuskoga i drugih jezika, da pokaže bogatstvo velike kršćanske tradicije... — Zatim nastaje golemo djelo Adrienne von Speyer. Dosad je objavio šezdesetak djela.

Bavio se i dramskim radovima Calderona, Shakespearea i drugih. Napisao je i predgovor za knjigu negdašnjeg pariškog svećenika Jeana Marie Lustigera, koja nosi naslov *Propovijedi jednog pariškog svećenika*. Balthasar se